

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 903(477.63/.65)''9''(043.2)

FIDELSCHI SERGHEI

**CULTURA ČERNOLES ÎN PERIOADA
SEC. AL X-LEA - PRIMA JUMĂTATE A
SEC. AL VIII-LEA A. CHR.**

SPECIALITATEA 613-01 – ARHEOLOGIE

Autoreferatul tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU 2015

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului „Istoria Românilor, Universală și Arheologie”, Universitatea de Stat din Moldova

Conducător științific:

Niculiță Ion, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, specialitatea 613.01 - Arheologie

Referenți oficiali:

1. Levițki Oleg, doctor habilitat în istorie, cercetător conferențiar, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

2. Munteanu Octavian, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Componenta Consiliului Științific Specializat:

1. Sava Eugen, președinte, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar

2. Zanoci Aurel, secretar științific, doctor în istorie, conferențiar universitar

3. Postică Gheorghe, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

4. Dergacev Valentin, doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător

5. Kavruk Valerii, doctor în istorie, conferențiar universitar, România

Susținerea va avea loc pe data de **2 octombrie 2015**, ora 15.00 în ședința Consiliului științific specializat D 30.613.01 - 01 din cadrul Universității de Stat din Moldova, str. Mateevici, nr. 60, or. Chișinău, MD-2009

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Universității de Stat din Moldova, str. Mateevici, nr. 60, or. Chișinău și pe pagina-web a C.N.A.A. (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expediat la _____

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat

Zanoci Aurel, doctor în istorie, conferențiar universitar _____

Conducător științific,

Niculiță Ion, doctor habilitat în istorie, profesor universitar _____

Autor

Fidelschi Serghei _____

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

1. Actualitatea temei este condiționată de necesitatea de a scoate în evidență, în baza analizei detaliate a surselor arheologice, nivelul de influențare asupra culturii Černyi Les a comunităților din vest, pe de-o parte, și a celor din est, pe de altă parte. Acest lucru este determinat de faptul, că teritoriul interfluviului nipro-nistrean în perioada epocilor bronzului și a fierului constituia veriga de legătură între culturile din vest (hallstattul european) și cele din est (cultura de tip Koban), precum și cu cele din regiunile de stepă din nordul Mării Negre (culturile cimeriană și Belozërka). Aceasta fiind situația, legăturile comunităților de tip Černyi Les cu culturile sincrone, în primul rând cu vestigiile hallstattiene timpurii, în multe privințe determinau particularitățile și caracterul dezvoltării acestei populații.

2. Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Perioada istorică de la sfârșitul epocii bronzului – începutul epocii fierului reprezintă una din cele mai importante etape a preistoriei. În acest timp pe întinderile Eurasiei se stabilizează baza economică a triburilor de agricultori, are loc însușirea unui nou metal – fierul, care a determinat procesul ulterior de dezvoltare a vechilor populații [10, p. 5]. Ca rezultat al creșterii economice au loc schimbări și în viața obștească. Apariția uneltelor de muncă din fier a dat posibilitate să fie perfecționată tehnica de prelucrare a pământului, fapt ce s-a răsfrânt și asupra dezvoltării meșteșugului. Se schimbă cardinal organizarea militară a societății [6, p. 9]. Intrarea în epoca de fier a determinat mișcarea ascendentă a populației pe calea ridicării în continuare a nivelului cultural și dezvoltării economice. Din acest punct de vedere teritoriul interfluviului Nistru-Nipru nu a făcut excepție, și împreună cu alte zone s-a inclus activ în procesul general de dezvoltare istorică a regiunii Eurasiatice.

Studierea vestigiilor din Europa de Sud-Est, inclusiv a celor din silvostepa nipro-nistreană mereu a fost în atenția cercetătorilor. De acest teritoriu sunt legate multe procese istorice, în care un rol deosebit revenea dezvoltării formelor de gospodărie sedentară, precum și procesului de formare a meșteșugurilor, în primul rând metalurgiei bronzului și fierului.

La începutul mil. I a. Chr. în interfluviul pruto-nistrean are loc formarea unor noi comunități etnoculturale, printre care un loc central revenea populației culturii Černyi Les [6, p. 10]. Focarele ei principale de răspândire erau regiunile Nistrului de Mijloc și Niprului Mijlociu. Aflată la intersecția principalelor căi de comunicație terestre și acvatice ce uneau Europa cu regiunile răsăritene până în preajma Uralului, populația de tip Černyi Les a creat o cultură destul de dezvoltată și independentă [17, p. 3].

3. Scopul și obiectivele lucrării. Scopul lucrării constă în studierea și generalizarea întregii informații despre monumentele și descoperirile culturii Černyi Les, de la momentul descoperirii și până în prezent. Sarcinile includ: colectarea, descrierea și analiza întregului complex al surselor arheologice puse în legătură cu populația culturii Černyi Les; sistematizarea și clasificarea așezărilor de tip Černyi Les; analiza și tipologia sistemelor de fortificații; caracteristica și clasificarea construcțiilor locative, a gropilor menajere, precum și a vestigiilor arheologice, descoperite în așezări; precizarea periodizării și cronologiei culturii Černyi Les în baza materialului factologic disponibil, luând în considerație elaborările de ultimă oră.

4. Metodologia cercetării științifice. În lucrarea de doctorat au fost utilizate următoarele metode tradiționale de cercetare: metodele comparativ-tipologică și cea statistică, a analogiilor, cartografierii și datărilor încrucișate.

5. Noutatea și originalitatea științifică. Noutatea științifică a lucrării constă în faptul, că pentru prima dată după apariția în anul 1961 a monografiei lui A.I. Terenožkin, în baza unor materiale nou evidențiate, este inițiată o cercetare amplă și complexă a așezărilor culturii Černyi Les din interfluviul Nipru-Nistru. În teză este propusă o clasificare detaliată a construcțiilor locative, de uz gospodăresc și a vetrelor de foc, precum și a întregului material ceramic. Este extinsă cunoștința generală privind cultura Černyi Les în regiune și sunt determinate principalele zone locale. În baza analizei surselor informative sunt schițate căile spre determinarea caracterului contactelor populației de tip Černyi Les cu triburile sedentare și nomade carpato-dunărene, nord-pontice, precum și din regiunea Caucaz.

6. Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv. Ca rezultat al cercetărilor a fost soluționată problema științifică, legată de răspândirea și localșizarea monumentelor culturii Černyi Les în teritoriul dintre Nistru și Nipru. În așa fel, a devenit posibilă delimitarea a șapte grupuri locale, ce au un șir de trăsături comune, care totodată se deosebesc și prin unele particularități.

7. Semnificația teoretică constă în scoaterea în evidență și elucidarea principalelor aspecte ale vieții populației culturii Černyi Les. Aceasta va permite determinarea nivelului dezvoltării ei, precum și analizarea legăturilor economice și culturale cu triburile civilizațiilor sincrone.

8. Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele căpătate pot fi utilizate pentru elaborarea unor studii de sinteză privind preistoria populației dintre Nistru și Nipru și din teritoriile adiacente de silvostepă și stepă. Concluziile de bază pot fi folosite în procesul de elaborare a programelor de studii pentru studenții instituțiilor superioare de învățământ, în cursurile de lecții, în sistematizarea colecțiilor muzeale.

9. Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere.

Principalele rezultate științifice sunt: 1. Elaborarea unei clasificări detaliate a elementelor de bază a culturii Černyi Les; 2. Delimitarea zonelor locale pentru monumentele de tip Černyi Les; 3. Determinarea principiilor de bază a fortificațiilor și a construcțiilor locative ale triburilor Černyi Les; 4. Precizarea cronologiei vestigiilor culturii Černyi Les.

10. Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetărilor au fost valorificate în opt lucrări de cercetare științifică, publicate în Republica Moldova și peste hotare. O parte din ele au fost prezentate la conferințe științifice internaționale.

11. Aprobarea rezultatelor științifice. Teza de doctorat a fost discutată în ședințele Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie de la Universitatea de Stat din Moldova și a Seminarului Științific Specializat 613.01 – Arheologie. Principiile de bază și unele capitole ale tezei au fost expuse de către autor în formă de comunicări la conferințe internaționale, de asemenea fiind publicate în calitate de articole în diverse culegeri și ediții periodice.

12. Publicațiile la tema tezei. La tema tezei de doctorat sunt publicate opt lucrări științifice, care au fost editate în reviste și culegeri din Republica Moldova și Rusia.

13. Volumul și structura tezei. Teza de doctor constă din introducere, patru capitole, încheiere, bibliografie și anexe (repertoriul monumentelor, ilustrații și tabele).

14. Cuvintele-Cheie. Interfluviul Nistru-Nipru, cultura Černyi Les, zone locale, așezări, construcții defensive, locuințe, ceramică.

CONȚINUTUL TEZEI

În **introducere** sunt analizate probleme de ordin general, legate de dezvoltarea culturii Černyi Les. Sunt specificate limitele cronologice și teritoriale ale lucrării, se formulează scopul și sarcinile cercetării. Este nominalizată actualitatea și noutatea științifică a tezei. Este prezentată importanța teoretică și semnificația practică a cercetării.

1. ISTORICUL CERCETĂRII ȘI ISTORIOGRAFIA CULTURII ČERNYI LES

1.1. Istoricul cercetării culturii Černyi Les

Analizând istoricul cercetărilor arheologice a vestigiilor de tip Černyi Les au fost evidențiate patru etape de bază. **Etapă întâia** cuprinde prima jumătate a sec. XX (până la mijlocul anilor '40). Este perioada de început a săpăturilor în siturile culturii Černyi Les. În pofida calității destul de modeste, nu numai a săpăturilor, dar și a publicării materialului arheologic, această etapă este perioada incipientă de acumulare a materialului arheologic. **A doua etapă** revine celei de a doua jumătăți a anilor '40 - anii '60 ai sec. XX. În această perioadă de timp are loc creșterea numărului de monumente nu numai evidențiate dar și studiate și se conturează arealul de bază a răspândirii lor – Niprul de Mijloc și Nistrul de Mijloc. În afară de aceasta, sunt făcute primele încercări de analiză și interpretare a materialelor căpătate în procesul săpăturilor arheologice. În baza pieselor descoperite se stabilește vârsta monumentelor de tip Černyi Les. **Etapa a treia** cuprinde anii '70-'80 ai sec. XX. În această perioadă continuă să crească numărul siturilor cercetate prin săpături, fapt ce duce la completarea bazei izvoristice cu diverse noi surse materiale. Aceasta dă posibilitate de a lărgi cercul analogiilor și a stabili direcțiile legăturilor culturale. Devin evidente legăturile dintre triburile de tip Černyi Les și cele hallstatiene din regiunea carpato-nistreano-dunăreană pe de o parte și cu purtătorii antichităților din Caucazul de Nord din epoca fierului timpuriu pe de alta. Materialele colectate în procesul săpăturilor aduc la determinarea unor date mai sigure în favoarea coborârii datării monumentelor de tip Černyi Les. **Etapa a patra** începe din anii '90 ai sec. XX și continuă până în prezent. În această vreme are loc reducerea cercetărilor arheologice în siturile culturii Černyi Les, proces compensat cu o analiză mai profundă a materialelor disponibile și scoaterii din tipar a unor monografii și articole cu caracter de sinteză.

1.2. Principalele probleme ale istoriografiei

Făcând un bilanț istoriografic este cazul de menționat că pe parcursul a circa 50 ani de cercetări, de către arheologii câtorva generații, au fost realizate anumite succese în cercetarea culturii Černyi Les. În special au fost examinate problemele originii, au fost determinate prioritățile legăturilor interculturale, a fost elaborată cronologia monumentelor de tip Černyi Les. Materialul selectat în procesul săpăturilor arheologice a pus la dispoziție informații privind formația economică și modul de viață al triburilor de tip Černyi Les.

2. VESTIGIILE DE UZ COTIDIAN ALE CULTURII ČERNYI LES

În acest capitol au fost prezentate toate vestigiile culturii Černyi Les de uz cotidian cunoscute la zi. Este efectuată o analiză minuțioasă a așezărilor fortificate și deschise, este clarificată topografia lor, sunt luate în considerație dimensiunile și stratigrafia. Este realizată o hartă detaliată a așezărilor de tip Černyi Les. Luând în considerație locurile de amplasare a așezărilor, a fost realizată tipologia lor.

2.1. Arealul. Zonele locale ale monumentelor de tip Černyi Les

Unul din rezultatele cercetării constituie delimitarea a șase zone locale a vestigiilor de tip Černyi Les – Vest-podoliană, Est-podoliană, de Umani, de Kiev, de Porossia, de Teasmin. Sub semn de întrebare s-au dovedit a fi grupul de așezări de Volânya. Inițial, ca principiu de bază, se lua în considerație particularitatea teritorială. De asemenea, drept criterii esențiale serveau deosebirea în construcția de locuințe și în ceramica de bucătărie. Spre exemplu, în locuințele din zona Porossia sunt descoperite prichice de dormit, care lipseau în construcțiile monumentelor de Teasmin. Deosebirile în ceramică, luând în considerație și decorul, puteau fi observate pe de-o parte printre exemplarele vest-podoliene și de Teasmin, iar pe de altă parte printre cele vest-podoliene și est-podoliene. Ba mai mult, diferențierile în cadrul ceramicii așezărilor vest-podoliene au delimitat grupul de monumente de tip Grigorovsk și Nistreano-Lenkovețk.

2.2. Așezările (topografia, dimensiunile și stratigrafia)

La momentul actual sunt cunoscute 106 așezări deschise. În 25 de așezări (Belino, Bobrica, Bolšaja Andrusovka I, Bolšaya Snîtonka IV, Vetreanka, Višenka II, Vorošilov, Galița II, Dnestrovka, Žvaneț, Zalevki II, Kanev, Komarov, Konovka, Kormani, Kresciatik, Lenkovcy, Luka-Vrubleveckaja,

Makeevka, Neporotovo, Pliskov-Cerneavka, Rayki, Sobkovka, Sokilec, Earuga) au fost efectuate săpături.

Ca regulă, așezările deschise erau amplasate lângă bazinele de apă, îndeosebi în apropierea râurilor, afluenților lor, precum și a pâraielor anonime. Așezările, se aflau îndeosebi pe dunele de nisip, pe platouri și promontorii. În cazuri aparte ele erau documentate pe pantele dealurilor, în luncile râurilor și în vâlcele.

Analiza topografiei a arătat, că așezările de tip Černyi Les se aflau în locurile cele mai favorabile pentru practicarea agriculturii, creșterea vitelor, unde de-asemena era luat în considerație factorul de apărare. Spre exemplu, o particularitate a așezărilor din dreapta Niprului este amplasarea lor pe dune și promontorii. Pe Nistrul Mijlociu așezările erau amplasate pe terasele întâia și a doua.

Date privind dimensiunile așezărilor deținem doar pentru 19 situri, ce constituie 17,9 % din numărul total al monumentelor. Ca de obicei, așezările de tip Černyi Les nu aveau mari dimensiuni, suprafața lor nedepășind 5 ha.

2.3. Fortificații

În interfluviul Nistru-Nipru sunt luate la evidență 24 fortificații de tip Černyi Les, majoritatea cărora a fost descoperită în bazinul r. Teasmin (Adamovka, Goloviatino, Žabotin, Zalevki, Ivanovka, Kalantaevo, Lubency, Malaja Smeljanka, Novo-Gheorghievsk, Poludnevka, Subbotovo, Teasminka, Ciubovka).

Patru monumente (Bogdanovka I, Țibulevo, Bolșaja și Malaja Čiutovka) se află în bazinul r. Inguleț. Așezarea fortificată Kirdani se afla în bazinul r. Rosi.

Cinci așezări fortificate sunt documentate în spațiul dintre Nistrul Mijlociu și Bugul de Sud. Bine cercetate s-au dovedit a fi fortificațiile Grigorovsk și Rudkovețk, amplasate pe Nistru. Tot aici a fost descoperită și așezarea fortificată Novo-Olcadaev. Pe malurile Bugului de Sud sunt documentate arheologic două așezări fortificate – Sandraki și Nemirovo.

O singură așezare fortificată Țibulev I era amplasată în regiunea Umani.

Apariția fortificațiilor de tip Černyi Les în interfluviul Nistru-Nipru, probabil, este legată de factorul extern, care a fost condiționat de pericolul din exterior. Pe de altă parte, așezările fortificate, ca factor al vieții sociale, administrative, religioase și militare, întruchipau realizările tehnice, prezentau în sine un indice al nivelului de dezvoltare a economiei și rațiunii militare, jucând un rol important în istoria și cultura materială a populației sedentare [3, p. 4].

Luând în considerație locurile de amplasare a fortificațiilor de tip Černyi Les, sunt delimitate trei tipuri: fortificații pe promontorii; fortificații pe malurile râurilor; fortificații pe culmile vâlcetelor.

Așezările fortificate de tip Černyi Les se caracterizau prin dimensiuni nu prea mari. În mediu, suprafața lor nu depășea 1,5 ha. Din numărul total al monumentelor se evidențiază fortificațiile Rudkoveck și Nemirovo cu suprafața corespunzătoare de 80 și 110 ha.

Analiza fortificațiilor ne vorbește de caracterul stabil al sistemului defensiv de tip Černyi Les. Particularitatea lor specifică este prezența fortificației centrale, precum și a liniei defensive externe.

Sistemul defensiv păstrat a arătat, că în majoritatea siturilor erau edificate valuri nu prea mari, puterea cărora era compensată pe contul șanțurilor impunătoare. Înălțimea valului atingea în mediu 1-2 m, având lățimea la bază de 10-15 m (Bogdanovka I, Žabotin, Kalantaevo, Lubency, Teasminka, Tîbulevo). Adâncimea șanțurilor varia de la 0,5 până la 2 m (Bogdanovka I, Žabotin, Čiutovka I, II), la unele ea ajungea până la 3m (Subbotovo), 4-4,5 m (Teasminka, Kalantaevo) și chiar până la 10 m (Lubency). Lățimea la gură constituia 8 m (Kalantaevo), 9 m (Teasminka), 10 m (Jabotin), 20 m (Lubency, Subbotovo).

Astfel, fortificațiile de tip Černyi Les se evidențiau nu numai prin suprafețele ocupate nu prea mari, dar și prin dimensiunile reduse ale sistemelor defensive. În legătură cu aceasta importanță capătă analiza arhitectonicii, în mod deosebit structura valurilor și șanțurilor. Aceasta a dat posibilitate, în primul rând, să fie determinat ce material de construcție se utiliza pentru edificarea lor și, în rândul doi, în baza stratigrafiei valurilor și șanțurilor se reconstitua aspectul lor intern și extern.

În baza analizei materialului de construcție, care se utiliza la edificarea valurilor, sunt evidențiate patru tipuri de bază:

Tip I. Palisadă. Acest tip de construcții defensive este caracteristic nu pentru citadela internă ci pentru linia defensivă externă și a fost documentat la cinci așezări fortificate (Goloveatino, Zalevki I, Kalantaevo, Novo-Gheorghievsk, Poludnevka).

Tip II. Val de pământ. Construcțiile defensive, ce reprezintă acest tip au fost documentate la fortificațiile Cernoless, Grigorovka și Lubenți. Cercetări arheologice ale ale valurilor au fost efectuate în așezările fortificate Bogdanovka I și Lubenți.

Tip III. Val de pământ cu temelie de piatră și construcție din lemn. Construcțiile defensive de acest tip sunt documentate la fortificațiile Kalantaevo, Nemirovo, Rudkovty și Teasminka.

Tip IV. Zid din piatră. Acest tip de construcții defensive a fost evidențiat grație cercetărilor lui A.I. Terenožkin. De menționat doar, că la fel ca și

palisada, zidul din piatră la monumentele de tip Černyi Les era în corelație doar cu linia defensivă externă. Unica fortificație printre vestigiile sincrone, unde a fost descoperită o construcție similară, este cea de la Lisiciniki [12, p. 87-88]. Aici, ca și la așezarea Subbotovo, zidul din piatră constituia o linie defensivă auxiliară, în timp ce citadela era înconjurată cu val și șanț.

Fortificațiile de tip Černyi Les, fără îndoială, erau edificate în scop de apărare. Problema constă în faptul, împotriva cui purtătorii culturii Černyi Les construiau așezări fortificate. Pentru spațiul din dreapta Niprului este explicabil modelul „cimerian” de cucerire, în timp ce pentru Nistrul Mijlociu este mai apropiat modelul „tracic”. Răspândirea materialelor hallstattiene în mediul monumentelor de tip Belogradovca - Černyi Les, servesc drept mărturie nu numai despre prezența culturală, dar și fizică a unei anumite părți de populație tracică în regiunea dintre Nistru și Nipru [1, p. 247; 2, p. 591].

2.4. Construcții de locuit și gropi menajere

Locuințe au fost descoperite în 35 de situri – 23 așezări (Belino, Bolšaja Andrusovka I, Bolšaja Snitonka IV, Višenka II, Vorošilov, Galița II, Gromî V, Dnestrovka, Žvanet, Kanev, Kanev IV, Kresciatik, Lenkovcy, Luka-Vrubleveckaja, Makeevka, Manikovka X, Mihalkiv I, Molodeckoe X, Molodovo, Neporotovo, Pikivec VI, Sokilec, Umani XX) și 12 fortificații (Adamovka, Bogdanovka I, Grigorovka, Zalevki I, Ivanovka, Kalantaevo, Lubency, Nemirovo, Novo-Gheorghievsk, Rudkovcy, Poludnevka, Subbotovo, Teasminka).

Au fost documentate 109 construcții de locuit, din care 70 erau de suprafață, 27 de tip semibordei și 12 de tip bordei. Locuințele de suprafață și semibordeiele aveau îndeosebi formă rectangulară, în timp ce bordeiele prezentau din sine construcții de formă ovală în plan. Sunt documentate atât locuințe nu prea mari, cât și cu suprafața considerabilă.

Unul din elementele principale ale interiorului locuințelor este prezența construcțiilor de foc, reprezentate îndeosebi de vetre lutuite.

Printre particularitățile constructive ale locuințelor este necesar de evidențiat, în primul rând, rarele cazuri, când pereții au fost căptușiți cu bărne sau scânduri (Bolšaja Andrusovka I, Subbotovo, Nemirovo, Teasminka). În rândul doi, în interiorul locuințelor pe perimetru erau dispuse prichiciuri din sol rudimentar (Višenka II și Kanev). În așezarea fortificată Rudkovcy pereții locuințelor de suprafață erau garnisiți din piatră. În așezarea Neporotovo din piatră s-a dovedit a fi și temelia casei.

Prezența incontestabilă a locuințelor este dovedită de existența construcțiilor de foc. Acest lucru este argumentat prin cercetările siturilor Adamovka, Belino, Bogdanovka I, Vetreanka, Vorošilov, Galița II, Grigorovka,

Dnestrovka, Ivanovka, Kalantaevo, Kanev, Kresciatik, Lenkovcy, Loevcy I,II, Lubency, Luka-Vrubleveckaja, Nemirovo, Neporotovo, Novo-Gheorghievsk, Rudkovcy, Sokilec, Subbotovo.

Sunt documentate în total 49 construcții de încălzire, dintre care 31 se aflau în perimetrul locuințelor, iar 18 vetre erau dispuse în afară. Pe lângă acestea, construcții de foc au fost descoperite în gropi menajere, deasupra locuinței astupate (Kanev), sub cenușare (Adamovka, Sobkovka), la talpa valului (Lubenți).

Majoritatea construcțiilor de foc sunt reprezentate prin vetre lutuite. În așezările Belino, Nemirovo, Sobkovka, Sokilec sunt documentate vetre de tip deschis.

Aproape toate vetrele de lut aveau forme rotunjite, cu excepția câtorva construcții din fortificația Rudkovcy, unde au fost descoperite vetre în formă de pară. Baza vetrelor de lut consta din „temelia” de lut, supraînălțată nivelului podelei (Voroșilov, Luka-Vrubleveckaja, Adamovka, Kanev) sau era ușor adâncită în solul rudimentar (Belino, Rudkovcy). Detalii constructive ale vetrelor sunt „așternuturile” din piatră (Belino, Vetreanka, Voroșilov, Dnestrovka, Kalantaevo, Kanev, Kresciatik, Loevcy I,II, Luka-Vrubleveckaja, Nemirovo, Rudkovcy) sau ceramică (Ivanovka, Kalantaevo, Kanev, Kresciatik, Subbotovo) peste care este aplicat stratul de lut.

Vetrele de tip deschis aveau formă rotunjită cu baza din „așternut” din lut (Belino) sau grămadă de cenușă la nivelul podelei (Nemirovo). Vetrele deschise cu „așternut” din lut sunt adâncite în solul rudimentar, partea lor superioară fiind pavată cu pietre. În paralel cu formele rotunjite sunt documentate vetre deschise de formă rectangulară (Nemirovo).

În afară de locuințe în așezările deschise (Belino, Bolșaja Andrusovka I, Vișenka II, Voroșilov, Dnestrovka, Kanev, Kresciatik, Lenkovcy, Luka-Vrubleveckaja, Neporotovo) și fortificații (Adamovka, Bogdanovka I, Grigorovka, Zalevki I, Kalantaevo, Lubency, Nemirovo, Novo-Gheorghievsk, Rudkovcy, Sandraki, Subbotovo) au fost cercetate 219 *gropi de uz gospodăresc*, care erau de formă ovală sau rotunjită. În rare cazuri se întâlnesc construcții în formă de opt (Kresciatik, Lenkovcy). Luând în considerație forma în secțiune, sunt evidențiate tipuri de gropi cilindrice, în formă de con, în formă de clopot și de butoi.

Majoritatea gropilor menajere erau utilizate în scopuri cotidiene, despre ce ne mărturisesc unele detalii constructive (prezența treptelor, gropițelor de pari), precum și caracterul umpluturii (straturi de cenușă, fragmente de ceramică, oase de animale). Ca detaliu constructiv este documentată și căptușirea cu piatră a pereților și fundului (Neporotovo).

3. COMPLEXUL DE OBIECTE AL CULTURII ČERNYI LES

În capitol este studiat complexul de obiecte caracteristic culturii Černyi Les. Au fost supuse analizei ceramica, obiectele din metal, piatră, os și lut, care sunt reprezentate prin unelte, arme, podoabe, matrice de turnat, piese de harnașament și de cult.

3.1. Ceramica.

Cea mai numeroasă categorie de vestigii descoperite în siturile de tip Černyi Les este ceramica lucrată cu mâna. Luând în considerație proprietățile tehnice și tehnologice, ea se împarte în două grupuri de bază – ceramică de uz comun și de bucătărie. Le fac deosebite una de alta, în primul rând, tehnica de confecționare, finisarea exteriorului, precum și ornamentarea. Ceramica de uz comun, ca regulă, este simplă ca formă și rudimentară, spre deosebire de cea de bucătărie, care se evidențiază prin forme grațioase și lustruire minuțioasă.

Ceramica de uz comun din etapa timpurie a culturii Černyi Les este reprezentată îndeosebi prin vase, suprafața exterioară a cărora este zgrunțuroasă, uneori netezită, de culoare cenușiu-cafenie, în cazuri mai rare roșie. În componența pastei sunt prezente granule de cuarț. Ca regulă, vasele din acest grup sunt confecționate din pastă mai prost frământată, arsă neuniform. Dar se întâlnește și ceramică de mai bună calitate, cu suprafața exterioară bine prelucrată. Înălțimea vaselor variază de la 20 și până la 50 cm.

Luând în considerație forma oalelor de tip Černyi Les timpuriu, sunt evidențiate cinci tipuri de bază: tip I – oale în formă de lălea de proporții alungite sau aplatizate; tip II – oale de formă sferoidală cu gât evidențiat și buză evazată; tip III – oale cu trunchiul rotunjit, alungit, gâtul vertical și nu prea înalt și buza evazată; tip IV – oale de forme bitronconice, cu gât nu prea înalt; tip V – vase de tip strecurători.

În calitate de ornament era utilizat brâul în relief (neted sau secționat), dispus la baza gâtului sau sub buză, capetele cărora nu se uneau, ci atârnavă în jos. În unele cazuri brâul era asociat de împunsături sau perforări.

Ceramica de uz comun din etapa târzie a culturii Černyi Les, ca regulă, de culoare cenușie, este confecționată din pastă prost frământată, lucrată grosolan, în amestec cu nisip de cuarț și microprundișuri. În cadrul ceramicii de uz comun se întâlnesc și vase cu suprafața netezită sau ușor lustruită de culoare cafeniu-deschis sau galben-cafeniu.

Ceramica de uz comun este reprezentată de un singur tip, cărora îi corespund vasele în formă de lălea. Luând în considerație forma corpului, au fost evidențiate două subtipuri. *Subtipul I* este reprezentat de vase cu corpul

slab profilat, gât evidențiat și buză evazată. *Subtipul II* e constituit din vase de mari dimensiuni cu trunchiul umflat, gâtul bine evidențiat și buza evazată.

În calitate de ornament era utilizat îndeosebi brâul în relief alveolat dispus sub buză sau la baza gâtului. Uneori brâul era asociat de împunsături sau perforări.

Este necesar de menționat, că toate tipurile de ceramică de uz comun sun indicii sigure de apartenență la cultura Černyi Les și au la bază rădăcini locale. De cel mai reprezentativ tip sunt oalele în formă de lea cu brâu în relief și împunsături. Prin aceasta complexul ceramic de uz comun de tip Černyi Les se deosebește, în primul rând de vasele hallstattiene ale culturilor Babadag II și Cozia-Saharna, pentru care sunt caracteristice oale cu pereții drepți și în formă de butoi [14, p. 68].

Ceramica de bucătărie din etapa timpurie a culturii Černyi Les include străchini, chiupuri, căni și cupe. Ceramica este bine lustruită, dar se întâlnesc vase, lustruite doar în interior. Pasta este compactă cu puține amestecuri de mică și grafit. Arderea este calitativă, uniformă. Majoritatea vaselor sunt de culoare neagră, în rare cazuri ceramica este de culoare cafenie sau cărămizie.

Străchinile sunt reprezentate prin cinci tipuri de bază (tip I – străchini de forme bitronconice cu buza evazată; tip II – străchini cu corpul rotunjit; tip III – străchini adânci, de forme conice cu buza dreaptă sau trasă în interior; tip IV – străchini de mari dimensiuni cu marginea larg evazată; tip V – străchini de dimensiuni nu prea mari cu buza trasă în interior). În calitate de ornament era utilizat un brâu din linii orizontale cu creștături, de la care coboară în grupuri sub unghi șase-șapte linii incizate.

Cănille sunt reprezentate prin două tipuri (tip I – căni înalte cu corpul rotunjit și buza ușor evazată; tip II – căni cu profil S-oidal, gât nu prea înalt și buză evazată). Ornamentul este executat cu ștanță denticulată aplicată în formă de două linii paralele, de la care atâră în jos un șir de triunghiuri.

Cupele sunt reprezentate prin trei tipuri (tip I – sunt cupe cu corpul rotunjit, ușor aplatizat și buza evazată; tip II – cupe de formă sferoidală, cu gât înalt sau scund; tip III – cupe de forme bitronconice cu gât bine evidențiat și buza ușor evazată). În calitate de ornament erau utilizate proeminente-suporturi (uneori triple) dispuse în partea superioară a corpului. Ornamentul constă din decor incizat și ștanțat aplicat pe umeri și trunchi. Compozițiile executate prin incizie sau cu ștanța reprezentau linii orizontale, de la care în jos coborau triunghiuri.

Chiupurile reprezintă din sine o nouă categorie de ceramică de bucătărie necunoscută anterior. Ele, ca regulă, sunt bine lustruite, de culoare neagră, galbenă, cărămizie și cenușie. Majoritatea chiupurilor sunt de mari dimensiuni

cu corpul puternic umflat, gâtul evidențiat, buza evazată și fund nu prea mare plat.

Se evidențiază două tipuri principale de chiupuri (tip I – chiupuri cu trunchi rotunjit și puternic umflat; tip II – chiupuri de forme bitronconice). Ornamentul este reprezentat prin decor în formă de proeminențe dispuse orizontal și vertical pe umerii vaselor. Este documentat și ornament, ce include decor incizat (triunghiuri ce atârnă) și ștanțat (brâu din două linii orizontale și cerculețe).

Pentru toate tipurile de ceramică de bucătărie din etapa timpurie a culturii Černyi Les dominant este ornamentul în formă de linii orizontale și triunghiuri ce atârnă în jos, care este bine cunoscut printre vestigiile epocii bronzului de la Dunărea de Jos [13, p. 44, fig. 6]. Vasele de bucătărie ale culturii Černyi Les timpuriu î-și găsesc de asemenea analogii în culturile Belozerka și Kobeakovo [19, p. 191,195]. O parte semnificativă a complexului ceramic are tangențe cu ceramica culturii Pozdnesrubnaya și Kizil-Koba [9, p. 100-104, fig. 3-4,6-8]. Este evidentă de asemenea legătura cu culturile hallstattiene timpurii, îndeosebi de tip Gava-Holigrady, dovadă servind asemănarea chiupurilor bitronconice lustruite din Černyi Les timpuriu și din Gava-Holigrady.

Ceramica de bucătărie din etapa târzie a culturii Černyi Les este reprezentată de străchini, căni și chiupuri. Mai rar se întâlnesc cupe și pixide.

Suprafața exterioară este, pe de-o parte, de culoare cenușie sau cafenie cu suprafața ușor netezită, și pe de altă parte este de culoare neagră, cu suprafața lucitoare, minuțios lustruită și bogat ornamentată. O anumită categorie de ceramică de bucătărie, spre exemplu străchinile, erau confecționate din pastă fără ingrediente vizibile. În rare cazuri ca amestec era utilizat nisip sau granit pisat. După componența pastei ceramica de bucătărie din etapa a doua a culturii Černyi Les practic nu se deosebea de cea de uz comun.

Străchinile erau confecționate din pastă fără amestecuri vizibile. Ele sunt reprezentate prin patru tipuri principale (tip I – străchini de forme conice; tip II – străchini sau vase-fructiere pe picior cilindric, gol pe dinăuntru; tip III – străchini cu corpul sferic, buza dreaptă sau ușor trasă spre interior, fără ornament; tip IV – străchini cu marginea superioară lată, evazată). Străchinile, îndeosebi cele de tip I, sunt ornamentate cu decor incizat și ștanțat.

Cănille reprezintă una din categoriile primordiale a ceramicii de bucătărie. Luând în considerație forma profilului, sunt evidențiate cinci tipuri principale (tip I – căni de profil S-oidal cu gât bine evidențiat, fund plat sau cu adâncitură; tip II – căni cu trunchiul rotunjit, gâtul abia vizibil, cu fundul rotunjit; tip III – căni cu corpul scund neprofilat de formă semisferică, cu fundul rotunjit; tip IV – căni în formă de butoi; tip V – căni în formă de leala, cu fundul ascuțit). Majoritatea cănilor sunt ornamentate cu decor incizat și ștanțat.

Cupele sunt reprezentate prin două tipuri (tip I – cupe cu corp rotunjit, gât evidențiat și fundul cu adâncitură; tip II – cupe cu corp ovoidal, fund ascuțit sau rotunjit). Ornamentul incizat sau ștanțat era dispus pe corp, pe gât, pe partea internă a buzei sau sub buză. Uneori decorul ștanțat corela cu proeminențe-suporturi duble nu prea mari. În calitate de ornament mai sunt și canelurile, amplasate în partea superioară a corpului.

Chiupurile sunt confecționate din pastă bine frământată, suprafața externă de culoare neagră, este bine lustruită. Interiorul vaselor este de culoare cărămizie sau galbenă, fapt ce constituie particularitate distinctă pentru chiupurile din Černyi Les târziu. Chiupurile nu sunt nici numeroase și nici expresive. Luând în considerație forma vaselor, sunt evidențiate șase tipuri (tip I – chiupuri cu corpul sferoidal, gâtul scurt și buza puternic evazată; tip II – chiupuri cu corpul rotunjit, gâtul alungit în formă de pâlnie și buza evazată; tip III – chiupuri cu partea superioară a corpului rotunjită este lățită, din care cauză trecerea spre gât este foarte pronunțată; tip IV – chiupuri de forme bitronconice cu gâtul alungit și buza puternic evazată; tip V – chiupuri cu trunchiul sferoidal, gâtul scund și buza evazată; tip VI – chiupuri de tip Villanova cu gât înalt și buză puternic evazată). Chiupurile sunt bogat ornamentate cu decor incizat, mai rar ștanțat, în forma unui brâu din triunghiuri hașurate atârând în jos, peste care se aplica o pastă albă. În calitate de ornament erau folosite canelurile orizontale. Chiupurile puteau fi decorate și cu proeminențe-suporturi conice, cu brâu în relief, precum și cu proeminențe conice cu caneluri concentrice. Ornamentul chiupurilor de tip Černyi Les este tipic pentru ceramica culturilor Gava-Hiligrad, Babadag I-II, faza timpurie Insula-Banului [4, p. 285].

Luată în ansamblu ceramica de bucătărie a culturii Černyi Les târzie, prin ornamentul său, este mai aproape de formele de vase hallstattiene timpurii, îndeosebi cele ale vestigiilor de tip Cozia-Saharna și a monumentelor înrudite lor din zona balcano-dunăreană (Babadag, Insula-Banului). Acest lucru este destul de pronunțat grație prezenței străchinilor de formă conică cu marginea dreaptă sau trasă spre interior, a diverselor forme de căni și cupe, a chiupurilor bitronconice de tip Vilanova.

3.2. Obiecte din bronz

Printre descoperirile de obiecte de bronz merită atenție depozitul de la Zalevki. În componența lui erau zăbale cu două inele de tip Koban, o brățară, mărgelile tubulare și bitronconice, podoabe trapezoidale, un vârf de cravașă (?), un lingou, precum și mărgelile de sticlă de formă cilindrică cu suprafața în muchii. Analiza obiectelor a arătat că în acest complex sunt îmbinate tradiții culturale din apus (hallstattiene) și din răsărit (nord-caucaziene). Datarea

zăbalelor de tip Coban presupune că depozitul a fost îngropat nu mai târziu de mijlocul, sau a doua jumătate a sec. VIII a. Chr.

Uneltele de muncă sunt reprezentate prin celturi, tesle, seceri, cuțițe, cârlige. Pentru cultura Černyi Les timpurie sunt caracteristice o teslă de bronz, fragmentul unei seceri de bronz, două cuțițe de bronz întregi și patru fragmentate. Materialelor din etapa târzie atribuim trei celturi de bronz și două cârlige.

Armele sunt reprezentate de un pumnal din fortificația Černyi Les timpurie Sandraki și o spadă bimetalică cu mâner de bronz din nivelul Černyi Les târziu al fortificației Subbotovo.

Podoabelor din etapa timpurie și târzie a culturii Černyi Les sunt atribuite acele, cerceii de tâmplă, aplice în formă de opt, mărgelile spiralate și brățările.

Printre piesele de harnașament sunt aplicele de formă semisferică, pe versul cărora este fixat un laț, precum și o lunulă de bronz.

3.3. Obiecte din fier

Setul de obiecte din fier include uneltele de muncă, arme, podoabe. Uneltele de muncă sunt reprezentate de o teslă cu proeminențe laterale și 11 cuțițe. Unica armă este spada bimetalică (mâner de bronz și lamă de fier). Printre podoabe se evidențiază două ace cu capătul turtit și făcut tub, piese similare celor din bronz.

3.4. Obiecte din piatră

Obiectele din piatră includ uneltele de muncă și arme. Uneltele de muncă sunt reprezentate de piese componente din silex pentru seceri, topoare, cutii, râșnițe de mână și tăvălugi de piatră. Piese de armament sunt vârfurile de săgeți din silex, ciocanele de piatră, vârfurile de buzdugan.

3.5. Obiecte din os

Obiectele, confecționate din os, constituie una din cele mai răspândite categorii de vestigii arheologice. În primul rând sunt uneltele de muncă, piesele de harnașament, armele, podoabele.

Ca materie primă un loc important ocupă uneltele din corn și din oasele tubulare ale animalelor. Printre uneltele agricole sunt săpăligile și mufele. În număr mare sunt descoperite străpungătoare din os, care erau folosite în țesut. Dezvoltarea meșteșugului prelucrării pieilor este legat de utilizarea uneltelor tocite. În producția de ceramică erau folosite spatulele, lustruitoarele, ștanțele din os pentru aplicarea ornamentului, arșicul de os. Despre utilizarea în gospodărie a uneltelor din metal ne vorbesc mânerile din os. Printre obiectele din os sunt trei harpoane cu un singur ghimpe și un pieptene de os.

Piese de harnașament sunt reprezentate prin zăbale și psalii de os.

Armamentul din os este reprezentat prin vârfuri de săgeți. Majoritatea lor sunt descoperite în siturile de tip Černyi Les târzie, și doar un singur exemplar este documentat în stratul Černyi Les timpurie al așezării fortificate Subbotovo.

3.6. Obiecte din lut

Această categorie de vestigii este reprezentată prin obiecte din lut. Majoritatea obiectelor de acest fel sunt unelte de muncă. Printre obiectele din lut sunt și piese de cult. Uneltele de muncă sunt reprezentate prin fusaiole, mosoare, ștanțe, pâlnii. Printre piesele de cult sunt etichete de urs cu ghiare, plastice antropomorfe și zoomorfe. O parte importantă din obiecte este legată de prelucrarea bronzului și este reprezentată printr-un număr mare de forme de turnat confecționate din piatră și lut. Lor le atribuim creuzetele și lingurile.

Piese de inventar prezentate, atribuite culturii Černyi Les, demonstrează în mod evident potențialul economic al populației de tip Černyi Les. Era bine dezvoltată agricultura, vităritul, meșteșugurile. Era destul de dezvoltată prelucrarea bronzului. Sunt evidențiate legăturile cu populațiile culturilor sincrone, în primul rând, cu purtătorii vestigiilor hallstattiene din regiunea carpato-dunăreano-nistreană, precum și cu cultura Koban din Caucazul de Nord.

4. PROBLEME DE PERIODIZARE ȘI CRONOLOGIE A CULTURII ČERNYI LES

Pentru prima dată o periodizare a culturii Černyi Les a fost efectuată de A.I. Terenožkin, care în baza rezultatelor săpăturilor în așezarea fortificată Subbotovo a evidențiat etapele Černyi Les timpurie și târzie [16, p. 47]. Ca bază a servit analiza materialului ceramic și a pieselor metalice. La ora actuală, schimbarea culturilor în mediul Černyi Les este pusă în legătură cu apariția producției metalurgice, precum și cu descoperirea armelor cimeriene, care sunt atribuite etapei Cernogorovka a perioadei prescitice [11].

Cronologia culturii Černyi Les, ca și periodizarea, pentru prima dată a fost prezentată de A.I. Terenožkin [18]. Conducându-se de limitele cronologice ale etapei Belozerka, precum și a monumentelor de tip Chișinău-Corlăteni, cercetătorul a propus o datare generală pentru culturile Belogrudovka și Černyi Les timpurie în limitele sec. XII-IX a. Chr. În legătură cu aceasta etapa Černyi Les târziu era datat în sec. VIII - prima jumătate a sec. VII a. Chr. [18, p. 75-76, 81]. Puțin timp mai târziu aceste datări, îndeosebi cele Černyi Les târzie au fost semnificativ corectate.

Noua viziune privind datarea culturii Černyi Les este pusă în legătură cu descoperirea vestigiilor hallstatiene balcano-dunărene [5, p. 242]. Determinante devin cercetările lui G. Kossak, care a lansat teza privind apariția timpurie a obiectelor de tip Černogorovka în Europa Centrală [15, p. 34]. În afară de aceasta, analiza ceramicii a permis cercetătorului să ajungă la concluzia privind sincronismul culturilor hallstatiene nu numai cu cele Černyi Les târziu, dar și cu monumentele de tip Žabotin de pe Niprul de Mijloc [5, p. 245]. Totodată el a pus accent pe delimitarea vestigiilor de tip Černyi Les și Žabotin. Comparând materialele de tip Černyi Les târziu și Žabotin cu ceramica de tip Saharna-Basarabi, etapa Žabotin a fost datată în sec. VIII a. Chr. În corespundere cu această datare era coborâtă și datarea culturii Černyi Les târziu.

Cercetările A.I. Smirnova au introdus și ele anumite corectări în datarea culturii Černyi Les [15]. În elaborările sale ea a utilizat materialele monumentelor hallstatiene timpurii de tip Cozia-Saharna, Babadag II, Insula-Banului. Folosind în calitate de indicatori cronologici zăbalele de fier cu un inel și brățărilor de bronz canelate, G.I. Smirnova a datat monumentele de tip Saharna cu sfârșitul sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr. [15, p. 39-40]. În acest interval de timp a fost datată și cultura Černyi Les târziu din interfluviul Nustru-Nipru. Drept argument al unor date ridicate a servit prezența în fortificațiile de pe Nistru a ceramicii ornamentate a culturii Basarabi [15, p. 40].

La soluționarea problemelor discutabile ș-au adus aportul M.N. Daragan și M.T. Kașuba. În baza analizei materialelor așezării Žabotin a fost propusă o nouă viziune privind periodizarea și cronologia acestui monument [7, p. 40-73]. Ca rezultat au fost evidențiate trei perioade în dezvoltarea așezării Žabotin, etapa timpurie a căreia a fost sincronizată cu finalul Černyi Les târziu și datată cu începutul - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.

Pentru determinarea limitelor de existență a culturii Černyi Les au fost atrase datele privind cronologia vestigiilor de tip Koban din Caucazul de Nord. Cu problemele datărilor culturii Coban sau ocupat în diferiți ani E.I. Krupnov, G. Kossak, V.I. Kozenkova și alții [8; 10]. Aceste cercetări în general implicau un volum mare de lucrări privind elaborarea și ordonarea schemelor cronologiei interne a vestigiilor de tip Koban. Importante în acest plan s-au dovedit a fi concluziile lui G. Kossak, care în baza materialelor necropolei Tlyi a sincronizat vestigiile de tip Koban (faza „B”), Černogorovka-Novocerkask și Černyi Les-Žabotin, datându-le în sec. X - mijlocul sec. VIII a. Chr. [5, p. 246].

Importante s-au dovedit a fi cercetările V.I. Kozenkova, ca rezultat fiind revăzute viziunile tradiționale asupra cronologiei vestigiilor de tip Koban

[8]. Ea acordă o mare atenție sincronizării vestigiilor de tip Koban cu cele vesteuropene, comparând unele tipuri de arme și podoabe bărbătești [8, p. 73-74]. Analizând periodizarea propusă, sincronă pentru cultura Černyi Les, s-a dovedit a fi etapa Koban IIIA, datată cu mijlocul sec. X - sec. IX a. Chr.

În general, făcând accent pe cronologia culturii Koban, sunt temeieri pentru a ridica limita superioară a culturii Černyi Les, datând-o cu prima jumătate a sec. VIII a. Chr. Nu vin în contradicție cu aceasta nici paralelele vestice, în mod particular cronologia culturilor Basarabi și Babadag III, ceramica cărora (inclusiv străchinile de tip Basarabi pe picior conic gol) este documentată în cadrul monumentelor Černyi Les târzie.

În așa fel, perioada de existență a vestigiilor Černyi Les în interfluviul Nistru-Nipru poate fi atribuită sec. X - primei jumătăți a se. VIII a. Chr. În acest context data etapei Černyi Les timpuriu se include în limitele sec. X a. Chr., în timp ce existența lui Černyi Les târzie este analizată în limitele sec. IX - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

La hotarul epocilor bronzului și fierului timpuriu în silvostepa interfluviului Nistru-Nipru are loc formarea culturii Černyi Les. Cartarea monumentelor de tip Černyi Les a arătat, că majoritatea așezărilor sunt dispuse în zona din dreapta Niprului, pe Nistrul de Mijloc și în regiunea Umani. În afara limitelor acestor regiuni un număr nu prea mare de așezări au fost documentate în stânga Niprului (bazinul r. Vorskla), precum și pe malul drept a Nistrului (microzona Tătărăuca Nouă). Colonizarea de către triburile culturii Černyi Les a imensului spațiu al silvostepii dintre Nistru și Nipru trebuie pus în legătură, în primul rând, cu creșterea numărului populației, precum și cu înmulțirea numărului de capete de vite, care necesitau lărgirea terenurilor pentru pășunat.

Descoperirea și cercetarea vestigiilor culturii Černyi Les în interfluviul Nistru-Nipru au lărgit substanțial cunoștințele despre o perioadă necunoscută anterior a preistoriei regiunii. Analiza comparativ-tipologică a materialului arheologic, colectat în timpul săpăturilor în teren, a arătat că formarea vestigiilor culturii Černyi Les își are rădăcinile încă la începuturile epocii bronzului târziu, unde ele încep dezvoltarea sa de la monumentele de tip Belogradovka.

Este cazul să menționăm, că datele arheologice în mare parte nu confirmă ipotezele privind caracterul străin al culturii Černyi Les. Ea are rădăcini locale și în teritoriul ei de răspândire nu este venetică. Probabil, în constituirea culturii Černyi Les au participat grupuri de populație, diferite

din punct de vedere cultural și etnic, influențând puternic, mai întâi de toate, dezvoltarea complexului material. În acest sens trebuie de menționat, în primul rând, populația hallstattană ce a lăsat monumentele atribuite culturilor Gava-Holigrady și Cozia-Saharna, contactele cu care aduc la împrumutarea principalelor forme și ornamente a vaselor de bucătărie, descoperite în monumentele Černyi Les târzie. Printre influențele răsăritene se evidențiază legăturile cu culturile Caucazului din epocile bronzului târziu – fierului timpuriu, în special vestigiile de tip Koban, fapt ilustrat prin prezența în cadrul monumentelor de tip Černyi Les a obiectelor de bronz de proveniență caucaziană. Nu sunt excluse nici contactele, îndeosebi la etapa timpurie, cu populația de stepă a culturii Belozerka din nordul Mării Negre, precum și ci triburile de tip Srubnyie târzii din stepele r. Volga.

În general materialele monumentelor culturii Černyi Les prezentate în lucrare au dat posibilitate să analizăm topografia și planimetria așezărilor, amenajarea construcțiilor de locuit și de uz gospodăresc, să analizăm ceramica, piesele din metal, piatră, os și lut. Ca rezultat al analizei detaliate a materialelor de tip Černyi Les a fost prezentată clasificarea așezărilor fortificate și deschise, a sistemelor defensive, locuințelor, gropilor menajere și construcțiilor de foc, precum și a ceramicii lucrate cu mâna.

Unul din rezultatele importante este scoaterea în evidență a unor zone locale a monumentelor de tip Černyi Les din interfluviul Nistru-Nipru. Cartarea surselor arheologice a arătat, că cele mai intens populate s-au dovedit a fi regiunile Nistrului de Mijloc și a Niprului de Mijloc, precum și regiunea Umani, unde locuia cea mai mare parte a populației de tip Černyi Les.

Rezultatele studierii monumentelor Černyi Les din interfluviul Nistru-Nipru mărturisesc despre nivelul destul de înalt de dezvoltare economică și culturală a populației. În afară de agricultură perfecțiune înaltă atinge prelucrarea bronzului, o dată cu care se dezvoltă prelucrarea pietrei, silixului, osului, producerea ceramicii, torsul și țesutul. Anumite succese au fost realizate în construcția de locuințe, dovadă servind apariția la etapa Černyi Les târziu a locuințelor cu pereți de piatră pe temelie tot din piatră.

Trăsăturile menționate ale activității gospodărești nu le putem examina ca neschimbate în decursul întregii perioade de existență a triburilor ce au lăsat monumentele de tip Černyi Les în regiunea Nistru-Nipru. Schimbări importante, atât în aspectul inventarului, cât și în economie au avut loc ca rezultat al caracterului treptat al dezvoltării populației de tip Černyi Les.

Un loc aparte a fost acordat în lucrare analizei limitelor cronologice a monumentelor de tip Černyi Les. Fiind luate în considerație cele mai recente puncte de vedere asupra cronologiei epicii bronzului și fierului timpuriu au fost revăzute și precizate datele culturii Černyi Les. Grație elaborărilor

consacrate cronologiei vestigiilor hallstatiene timpurii din regiunea carpato-balcanică am reușit să constatăm nu numai sincronismele lor cu vestigiile de tip Černyi Les, dar și să menționăm existența unor legături culturale destul de intense. În așa fel, datările culturilor Cozia-Saharna, Babadag, Insula-Banului au permis să coborâm apariția vestigiilor de tip Černyi Les până la începutul sec. X a. Chr. Iar coexistența reciprocă a vestigiilor Černyi Les târziu-Žabotin timpuriu sunt dovadă privind existența culturii Černyi Les până la mijlocul sec. VIII a. Chr.

Făcând un total, menționăm, că în lucrare a fost prezentat și analizat materialul arheologic al monumentelor de tip Černyi Les din interfluviul Nistru-Nipru existent la ziua de azi.

Recomandări. În viziunea noastră teza propusă poate servi drept punct de pornire pentru cercetările ulterioare în domeniul arheologiei epocii fierului timpuriu din nordul Mării Negre în particular și a Europei de sud-est la general. Însă, deși lucrarea are un caracter generalizator, până ce nu sunt suficiente temeuri de a pretinde la o rezolvare absolută a unor probleme cruciale, legate de dezvoltarea culturii Černyi Les. Reieșind din situația creată, pentru a expune și analiza la maxim, și tot o dată să rezolvăm problemele esențiale ale culturii Černyi Les timpuriu și târziu, este necesar să elaborăm următoarele date:

- crearea bazei de date comună, utilizând toate sursele arheologice cunoscute la zi, inclusiv și monumentele funerare ale culturii Černyi Les;
- introducerea în circuitul științific a materialelor obținute în urma cercetărilor arheologice a monumentelor de tip Černyi Les;
- tratarea complexă a vestigiilor din așezări și din monumentele funerare, pentru a corela tot materialul arheologic existent;
- utilizarea, împreună cu materialele arheologice, a rezultatelor analizelor arheozoologice, paleobotanice, pedologice, antropologice etc.;
- corelarea materialelor culturii Černyi Les cu vestigiile carpatodunărene și cele din Caucazul de Nord este extrem de importantă pentru evidențierea gradului lor de interdependență și influență reciprocă;
- lărgirea cercului analogiilor folosite pentru determinarea unor date mai stabile ale culturii Černyi Les.

Făcând bilanțul cercetării efectuate menționăm, că problemele ce au fost discutate și cele ce au fost puse în lucrarea de doctorat, pot servi ca bază solidă pentru o cercetare ulterioară și mai aprofundată a culturii Černyi Les.

BIBLIOGRAFIE

1. Levițki O. Lumea tracică și masivul cultural Nord-Pontic în perioada Hallstattană timpurie (secolele XII-X î.e.n.). București: SEMNE'94, 2003. 430 p.
2. Niculiță I. Interfețe etno-culturale în spațiul de la est de Nistru în mil. I a.chr. In: Scripta praehistorica Miscellanea în onorem nonagenarii magistru Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata, 2005, p. 589-600.
3. Губайдуллин А.М. Фортификационный словарь. Казань: 2003. 104 с.
4. Дараган М.Н. О финале культуры позднего чернолесья в Среднем Поднепровье. В: На пошану Софії Станіславівни Березанської, 2005, с. 283-296.
5. Дараган М.Н. Жаботинский этап и проблемы хронологии предскифского и раннескифского времени. В: Проблеми археології Середнього Подніпров'я, 2005а, с. 229-268.
6. Дараган М.Н. Начало раннего железного века в Днепровской Правобережной Лесостепи. Киев: ТОВ «КНТ», 2011. 848 с.
7. Дараган М., Кашуба М. Аргументы к ранней дате основания Жаботинского поселения. В: Revista arheologică, serie nouă, 2008, vol.IV, nr.2, с. 40-73.
8. Козенкова В.И. Хронология кобанской культуры: достижения, опыт уточнения, нерешенные проблемы. В: СА, 1990, №3, с. 64-92.
9. Колотухин В.А. Кизил-кобинская культура: генетические корни и условия формирования. В: СА, 1990, №3, с. 93-112.
10. Крупнов Е.И. Древняя история Северного Кавказа. Москва: Издательство АН СССР, 1960. 521 с.
11. Лысенко С.Д. Феномен Субботовского городища. В: Матеріали та дослідження з археології Східної України, 2004, вип.3, с. 249-267.
12. Малеев Ю.Н. Чернолесская культура и гальштат. В: Киммерийцы и скифы, 1987, часть II, с. 11-13.
13. Мелюкова А.И. Скифия и фракийский мир. Москва: Наука, 1979. 256 с.
14. Смирнова Г.И. Материальная культура Григоровского городища (к вопросу о формировании чернолесско-жаботинских памятников). В: АС, 1983, №23, с. 60-72.
15. Смирнова Г.И. Основы хронологии предскифских памятников юго-запада СССР. В: СА, 1985, №4, с. 33-53.
16. Тереножкин А.И. Среднее Поднепровье в начале железного века. В: СА, 1957, №2, с. 47-63.
17. Тереножкин А.И. Предскифский период на днепровском Правобережье. Киев: АН УССР, 1961. 248 с.
18. Тереножкин А.И. Основы хронологии предскифского периода. В: СА, 1965, №1, с. 63-85.
19. Тереножкин А.И. Киммерийцы. Киев: Наукова Думка, 1976. 224 с.

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE LA TEMA TEZEI

1. Фракийский горизонт на поселение Чобручи в Нижнем Поднестровье (по материалам исследований 2001 г.). В: Северное Причерноморье: от энеолита к античности. Тирасполь, 2002, с. 206-217 (соавтор И. Т. Никулицэ).
2. Чобручи – многослойное поселение на Днестре. В: *Thracians and circumponitic world*, vol. II. Chişinău, 2004, с. 190-216 (соавтор И. Т. Никулицэ).
3. Зооморфное изображение на гальштатской керамике из поселения Чобручи. В: *Изобразительные памятники: стиль, эпоха, композиции*. Санкт-Петербург, 2004, с. 125-129.
4. О киммерийцах в Северо-Западном Причерноморье (по материалам нижнеднестровских погребений). В: *Первая абхазская международная археологическая конференция*. Сухум, 2006, с. 341-345.
5. Находки финальной бронзы и раннего железного века из многослойных поселений Рашков XI и Рашков XII (левобережье Среднего Днестра). В: *Revista arheologică. Serie nouă*, vol. III. №1-2. Chişinău, 2007, с. 266-281 (соавтор М.Т. Кашуба).
6. Погребение железного века у г. Слободзея в Нижнем Поднестровье в контексте северо-фракийских памятников. В: *Tyragetia s.n.*, vol. III [XVIII] nr. 1. Chişinău. 2009, с. 235-246.
7. Два новых степных киммерийских погребения (к вопросу о северокавказских влияниях на юго-восточную Европу в предскифское время). В: *Revista arheologică. Serie nouă*, vol. VI. №1. Chişinău, 2010, с. 164-170 (соавтор В.С. Синика).
8. Жилые сооружения чернолесской культуры Днестровско - Днепровского лесостепного междуречья (анализ, типология, сравнительная характеристика). In: *Tyragetia s.n.*, vol. VIII [XXIII], nr. 1. Chişinău, 2014, с. 217-233.

ADNOTARE

Numele, prenumele: Fidelschi Serghei

Tema tezei: Cultura Cernoles în perioada sec. al X-lea - prima jumătate a sec. al VIII-lea a. Chr.

Gradul științific solicitat: doctor în istorie

Localitatea și anul perfectării tezei: Chișinău, 2014

Structura tezei: Introducere, patru capitole, concluzii și recomandări, inserate pe 136 pagini, bibliografie din 246 titluri, anexe (repertoriul monumentelor, 39 ilustrații, 28 tabele).

Numărul de publicații la tema tezei: rezultatele obținute sunt publicate în opt lucrări științifice

Cuvinte-cheie: interfluviul Nistru-Nipru, cultura Cernoles, variante locale, așezări fortificate, sistem defensiv, ceramică, cronologie.

Domeniu de studiu: 613.01 - Arheologie

Scopul tezei constă în sistematizarea și analiza complexă a tuturor surselor arheologice disponibile, din așezările culturii Cernoles din spațiul dintre râurile Nistru și Nipru.

Obiectivele tezei se axează pe: analiza istoriografiei culturii Cernoles; sistematizarea și clasificarea așezărilor culturii Cernoles, inclusiv a construcțiilor defensive; caracterizarea și tipologizarea construcțiilor locative, gropilor menajere, precum și a materialelor arheologice; concretizarea cronologiei și periodizării culturii Cernoles, plecând de la materialul arheologic existent și având în vedere schemele cronologice actuale.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constă în faptul că aceasta reprezintă o sinteză bazată pe o cercetare complexă a așezărilor culturii Cernoles. Sunt propuse noi scheme de clasificare a componentelor de bază ale culturii materiale. Este completat arealul de răspândire a culturii, fiind stabilite unele variante locale.

În urma cercetării a fost **soluționată problema științifică** cu privire la răspândirea monumentelor culturii Cernoles în spațiul dintre Nistru și Nipru. De asemenea, au fost identificate șapte variante locale ale acestei culturi care, pe de o parte, au caracteristici comune, iar pe de altă parte, se deosebesc printr-un șir de factori.

Importanța teoretică a lucrării constă în faptul că au fost identificate și reflectate cele mai importante aspecte legate de modul de viață sedentar al comunităților culturii Cernoles. Aceasta va da posibilitate de a stabili nivelul de dezvoltare a lor, precum și de a cerceta relațiile economice și culturale cu comunitățile sincrone din regiunile limitrofe.

Valoarea aplicativă a tezei: Rezultatele cercetării vor putea fi utilizate pentru elaborarea bazelor de date și seturilor de hărți arheologice. De asemenea, ele pot fi folosite în calitate de surse informative pentru lucrări de sinteză consacrate preistoriei spațiului dintre Nistru și Nipru și regiunile limitrofe.

Implementarea rezultatelor obținute: Rezultatele investigațiilor științifice servesc drept bază a cursurilor teoretice și practice ținute de către autor în fața studenților de la facultatea de istorie a Universității de Stat din Tiraspol.

АННОТАЦИЯ

Фамилия, имя: Фидельский Сергей

Тема диссертации: Чернолесская культура в X – первой половине VIII в. до н.э.

На соискание ученой степени доктора истории

Место и время завершения работы: Кишинэу, 2014

Структура диссертации: Введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, включающие 136 страниц основного текста, библиография из 246 наименований, приложения (каталог памятников, 39 иллюстраций, 28 таблиц).

Количество публикаций на тему диссертации: опубликовано восемь научных работ

Ключевые слова: Днестро-Днепровское междуречье, чернолесская культура, локальные зоны, селища, городища, оборонительные сооружения, жилища, керамика, хронология

Область научного исследования: 613.01 - Археология

Цель работы: Основной целью исследования является сбор, систематизация и анализ всего комплекса доступных археологических источников, связанных с населением чернолесской культуры на территории между Днестром и Днепром.

Задачи работы: анализ историографии чернолесской культуры; систематизация и классификация чернолесских поселений, а также фортификационных сооружений; характеристика и типология жилых построек, хозяйственных ям, равно как и массового материала; уточнение периодизации и хронологии чернолесской культуры на основе имеющегося фактического материала, с учетом последних разработок.

Научная новизна работы заключается в комплексном исследовании чернолесских памятников. Предлагаются новые схемы классификации основных компонентов материальной культуры. Расширено общее представление о чернолесской культуре, определены ее локальные зоны.

В результате исследований была **решена научная проблема**, связанная с распространением и локализацией памятников чернолесской культуры на территории между Днестром и Днепром. Таким образом, стало возможным выделение семи локальных групп, которые имеют ряд общих черт, но в то же время различаются по ряду признаков.

Теоретическое значение работы заключается в выявлении и освещении важнейших сторон жизни носителей чернолесской культуры. Это позволит определить уровень их развития, а также рассмотреть экономические и культурные связи с племенами синхронных культур.

Практическая значимость работы определяется возможностью использовать полученные результаты для создания сводов археологических источников, археологических карт, написания обобщающих исследований по первобытной истории Днестро-Днепровского междуречья, а также сопредельных лесостепных и степных территорий.

Внедрение научных результатов: Результаты исследований нашли отражение в лекционных курсах и практических занятиях, проводившихся автором работы на историческом факультете Тираспольского государственного университета.

ANNOTATION

Surname, name: Fidelschi Serghei

Thesis theme: The Chernoles culture in the 10th - 8th centuries BC

For the scientific degree: PhD in History

Place and time of completion of the work: Chişinău, 2014

Structure of the work: Introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, including 136 pages of main text, a bibliography containing 246 titles, and appendixes (catalogue of monuments, 39 illustrations, 28 tables).

Number of publications on the topic of the thesis: there are published eight scientific papers

Keywords: Dniester-Dnieper interfluve, Chernoles culture, local zones, settlements, hill forts, fortifications, dwellings, pottery, chronology.

Field of research: 613.01 - Archeology

The aim of the thesis: The main purpose of the study is to collect, organize and analyze all the available archaeological complex of sources related to the Chernoles culture population on the territory between the Dniester and Dnieper.

Objectives of the thesis: comprehensive analysis of the monuments of the Chernoles culture; systematization and classification of fortified and unfortified settlements; characteristics of residential and household constructions, as well as other findings; elaboration of the periodization and chronology of the Chernoles culture.

Scientific novelty of the work lies in the comprehensive study of the Chernoles monuments, detailed classification of residential, household and other constructions, as well as hand-made pottery. General overview of the Chernoles culture is extended; its local zones are defined. There are outlined ways of contacts between the Chernoles population and the tribes of the Carpathian-Danube region, the Northern Black Sea steppes, and the Caucasus.

Scientific problem solved: As a result of research it was solved a scientific problem related to the distribution and localization of the monuments of Chernoles culture in the territory between the Dniester and Dnieper. Thus, it was possible to separate the seven local groups that have a number of common features, but at the same time differ on a number of grounds.

The theoretical value of the work lies in identifying and highlighting the most important aspects of life of the Chernoles culture bearers, and also in studying the economic and cultural relations with the tribes of synchronous cultures.

The practical significance of the work: The results can be used to create sets of archaeological sources, archaeological maps, for writing general works on the prehistory of the Dniester-Dnieper interfluve and the adjacent forest-steppe and steppe areas.

Implementation of scientific results: The results of research are reflected in the lecture courses and workshops conducted by the author of the work in the History Department of the Tiraspol State University.

FIDELSCHI SERGHEI

**CULTURA ČERNOLES
ÎN PERIOADA SEC. AL X-LEA -
PRIMA JUMĂTATE
A SEC. AL VIII-LEA A. CHR.**

SPECIALITATEA 613-01 – ARHEOLOGIE

Autoreferatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar: 17.08.2015

Hîrtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar: 1.5

Formatul hîrtiei 60x84/16

Tiraj: 100 ex.

Comanda nr. 698

Editura Universitatea de Stat din Tiraspol
Tiraspol, str. Mira 18, MD-3300

